

МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ДІАГНОСТИКИ КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА*

О. М. Костіна¹, викладач;

О. Є. Майборода², канд. екон. наук,

¹ Харківський національний економічний університет, м. Харків,

E-mail: kaf-men@ukr.net

² Головне управління економіки Харківської обласної державної адміністрації, м. Харків,

У статті досліджено та проаналізовано сутність поняття «діагностика кризового стану підприємства», методичні підходи до проведення діагностики, наведено порівняльну характеристику моделей визначення ймовірності банкрутства.

***Ключові слова:** криза, діагностика кризового стану підприємства (ДКСП), методичне забезпечення ДКСП, оцінка загрози банкрутства.*

ВСТУП

Негативні наслідки світової фінансової та економічної кризи призвели до загострення проблеми банкрутства, яка стала однією з найбільш актуальних для України та інших країн світу. Тривалий процес адаптації до ринкових умов господарювання, нестабільність економіки і законодавства, дефіцит інвестиційних ресурсів призводять до того, що значна кількість підприємств опиняються у кризовому стані, який здебільшого випадків закінчується банкрутством.

Основним засобом виживання вітчизняних товаровиробників у таких умовах є розроблення та впровадження ефективного механізму антикризового управління, важливе місце у якому займає діагностика поточного стану справ. В умовах нестабільного зовнішнього середовища перед підприємством постає завдання проведення постійного моніторингу діяльності, виявлення та оцінки можливих напрямків розвитку.

Вітчизняна методологія оцінки кризового стану не відповідає сучасним вимогам господарювання підприємств, а зарубіжний досвід не повною мірою адаптований до українських законів й основних положень бухгалтерського обліку та аудиту. Це зумовлює потребу в розробленні вітчизняної моделі аналізу схильності підприємства до банкрутства, яка б враховувала галузеву специфіку, стадії розвитку кризи, поточні результати діяльності, давала точну та об'єктивну оцінку кризового стану, на основі розрахунку ключових індикаторів і показників.

Широке коло питань, пов'язаних із ДКСП, досліджено з боку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. Зокрема у працях А. Альтмана, Л. Лігоненко, Р. Ліса, О. Терещенко, Ю. Терлецької, Я. Фоміна, Л. Шаблістої, З. Шершньової та інших науковців розглядаються питання щодо сутності, різноманітних методів та організації процесу діагностики.

Однак, незважаючи на значну кількість праць та рекомендацій стосовно сутності, цілей і методів проведення діагностики кризи, багато питань залишаються недостатньо з'ясованими та потребують подальших досліджень, адаптації до вітчизняних умов розвитку.

---

* Стаття рекомендована до друку доктором економічних наук Гавкаловою Н. Л., ХНЕУ, м. Харків

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті – проаналізувати підходи до визначення сутності ДКСП, дослідити методи і моделі діагностики кризи, виокремити недоліки та переваги кожної з них, розробити рекомендації до методичного забезпечення оцінки ймовірності банкрутства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз літературних джерел та існуючих точок зору до поняття «діагностика кризового стану підприємства» свідчить, що на сьогодні не існує однозначного підходу до розуміння його сутності. При розгляді ДКСП автори вкладають різний зміст та сутність залежно від цілей, суб'єктів, об'єктів і способів проведення аналізу.

Погляди окремих вітчизняних і зарубіжних авторів на поняття «діагностика кризового стану підприємства» проаналізовано у табл. 1.

Таблиця 1 – Аналіз авторських підходів до визначення поняття «діагностика кризового стану підприємства»

Автор	Визначення поняття	Ключові слова
Л. Лігоненко [1]	Діагностика проблем, що виникли у процесі функціонування підприємства та можуть зумовити негативні наслідки у його життєдіяльності	Аналіз проблем у діяльності підприємства, що можуть призвести до негативних наслідків
О. Андрушко, М. Горбачевська [2]	Система ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризового стану підприємства, оцінку загрози його банкрутства та можливостей подолання кризи	Ретроспективний, оперативний і перспективний аналіз з метою виявлення кризових ознак, загроз та перспективних можливостей розвитку
І. Бланк [3]	Система цільового фінансового аналізу, спрямована на виявлення кризового стану підприємства, який спричиняє загрозу його банкрутства	Цільовий фінансовий аналіз як база для виявлення кризового стану підприємства
Л. Коваленко, Л. Ремньова [4]	Сукупність методів аналізу для своєчасного розпізнавання симптомів фінансової кризи на підприємстві і оперативного реагування на неї на початкових стадіях з метою зменшення ймовірності повної фінансової неспроможності суб'єктів господарювання	Аналіз симптомів фінансової кризи і оперативне реагування на неї з метою попередження фінансової неспроможності підприємства на початкових стадіях
Ю. Терлецька [5]	Визначення наявності або відсутності кризової ситуації, з одного боку, та виявлення проблем і пропозиція можливих варіантів їх вирішення – з іншого	Виявлення існуючих проблем оточення, кризової ситуації та розроблення конкретних пропозицій щодо її подолання
А. Азріліян [6]	Дослідження, орієнтоване на визначення цілей функціонування підприємства, методів їх досягнення та виявлення недоліків	Дослідження цілей підприємства, методи їх реалізації, діагностика й виокремлення недоліків
О. Пономаренко [7]	Необхідний етап дослідження проблем, що мають місце у процесі життєдіяльності певної системи, який відбувається після виявлення проблеми в результаті контролю	Дослідження проблем життєдіяльності системи на основі результатів контролю

Проведений аналіз дозволяє визначити такі напрямки діагностування кризи:

- виявлення проблем щодо негативних наслідків діяльності підприємства [1];
- проведення цільового фінансового аналізу [3];
- встановлення наявності або відсутності кризової ситуації [5];
- дослідження цілей функціонування підприємства та методи їх реалізації [6].

Розглянуті підходи вмщують: аналіз і дослідження кризової ситуації, який потребує вивчення макро-, мезо- та мікрооточення; цільовий аналіз функціонування підприємства щодо виявлення проблем; розроблення рекомендацій для вирішення суперечностей і подолання кризового стану. На нашу думку, при розкритті сутності та завдань діагностики кризи не враховане таке:

- фактор часу як найбільш визначальний у процесі діагностики;
- не доцільне отождоження ДКСП із фінансовим аналізом, який є лише одним із інструментів діагностики та не дозволяє проаналізувати усі сторони діяльності підприємства і, як наслідок, отримати достовірні та об'єктивні результати;
- розбіжності щодо виділення ключових питань у визначенні.

На основі розглянутих різноманітних підходів автори пропонують власне поняття щодо сутності ДКСП – це сукупність економічно обґрунтованих методів і прийомів фінансово-економічного аналізу, які при систематичному застосуванні через визначені проміжки часу (залежно від розмірів, характерних особливостей, виду діяльності тощо) дозволять своєчасно виявити кризовий стан підприємства та оцінити потенційні можливості функціонування та розвитку.

Методичне забезпечення ДКСП і загрози банкрутства характеризуються великою різноманітністю підходів та інструментів їх проведення. Це обумовлює доцільність їх класифікації та систематизації з метою об'єднання різноманітних методичних підходів в окремі групи, визначення спільних рис і недоліків, що притаманні окремим розробкам. Більшість авторів [1 - 6] виокремлюють два підходи до діагностики кризи підприємства (рис. 1):

- використання багатофакторних моделей та методів;
- порівняльний аналіз показників діяльності.

Залежно від статусу [1] методичні підходи до проведення діагностики поділяються на державні (обов'язкові) та наукові (рекомендаційні). В Україні до державних методик відносять такі, як:

– «Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій» [8], затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству № 37 від 21.03.1997 р.;

– «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [8], затверджені наказом Міністерства економіки України від 17 січня 2001 р. № 10.

Їх цільове призначення – надання методичної допомоги фахівцям і спеціалістам стосовно прийняття рішення про визнання структури балансу підприємства задовільною (незадовільною), підприємства – платоспроможним (неплатоспроможним).

Наукові методики ДКСП і загрози банкрутства розроблюються для практичного використання на вибір і у разі потреби фінансовими аналітиками, менеджерами, спеціалістами з антикризового управління. Виокремлюють базові (загальновідомі) та авторські (комерційні) методики. Перші досить широко висвітлюються у спеціальній літературі,

використовуються в науково-дослідній роботі, інші – є комерційною таємницею власників цих методик.

Рисунок 1 – Рекомендований підхід до методичного забезпечення ДКСП та загрози банкрутства

Залежно від напрямку дослідження (функціонального спрямування оцінних показників) методичні підходи до проведення діагностики можуть бути орієнтовані на дослідження таких сфер діяльності підприємства [1; 2; 5]:

- 1) фінансово-майновий стан;
- 2) результати господарської діяльності підприємств за основними видами (операційної, фінансової, інвестиційної);
- 3) організація управління підприємством;
- 4) ресурсний потенціал підприємств;
- 5) комбінований підхід (збалансована система діагностичних показників за різними аспектами діяльності підприємства. Так, наприклад, ресурсна, клієнтська, фінансова, менеджерська складові).

Найбільш ефективним і доцільним, на нашу думку, є комбінований підхід, який дає можливість узагальнити вплив як усіх складових, так і кожної зокрема на виникнення та перебіг кризових явищ. Використання лише фінансових показників за звітністю підприємства характеризує лише поточний стан на певну дату і не дає змоги виокремити основні чинники, які його спричинили. Більш доцільним є сумісне використання економічних і фінансових показників навіть у разі експрес-діагностики.

Будь-яка методика оцінювання кредитоспроможності є, по суті, методикою прогнозування банкрутства. На основі [1; 9; 10] у табл. 2 наведено порівняльну характеристику найбільш поширених моделей визначення ймовірності настання банкрутства підприємства.

На заході практикують кількісні індикатори банкрутства, розроблені для підприємств Великобританії і США – багатofакторні моделі економістів Ліса, Таффлера, Тіспоу та ін. Однак потрібно зазначити, що

за наявності всіх переваг цих моделей вони побудовані на основі вивчення поведінки компаній в умовах західного розвитку (законодавчо-правове поле, державне регулювання, умови функціонування і розвитку), що значно відрізняються від умов середовища в Україні.

Таблиця 2 – Порівняльна характеристика моделей визначення ймовірності настання банкрутства підприємства

Моделі	Переваги	Недоліки
Модель Ліса	Спрощеність розрахунків	Модель не пристосована до українських підприємств, створювалася з урахуванням західних особливостей розвитку
Модель Чессера	Дозволяє оцінити факт непогашення займу та інші умови	Обмежена кількість факторів, що обумовлює оцінку лише рейтингу позичальника
Модель Таффлера і Тішоу	Спрощеність розрахунків	Використовується лише для підприємств, що котирують свої акції на фондових біржах
Універсальна дискримінантна функція	Широка критеріальна шкала оцінювання, системний і комплексний підходи	Високий ступінь складності ухвалення рішення в умовах багатокритеріальності завдання. Інформативний характер розрахованих показників. Модель використовується лише підприємствами США та Європи
Модель Флумера	Широке охоплення показників, ймовірність – 1 рік – 98 %, 2 роки – 81 %	Застосовується лише в банківській практиці й була створена з урахуванням специфіки західних країн, тому потрібна корекція національної валюти
Модель Спрінггейта	Точність близько 90 %	Створена для підприємств США і Канади щодо оцінювання кредитоспроможності підприємств
Показник платоспроможності Конана і Гольдера	Дозволяє виявити стратегічні проблеми підприємства	Застосовується лише відносно підприємств, що котирують свої акції на біржах. Обмежена у використанні щодо визначення фінансової стійкості
П'ятифакторна модель Альтмана	Спрощеність розрахунків і наявність послідовності аналізу	Використовується лише на великих підприємствах (АТ) США. Для вітчизняних підприємств ускладнюється розбіжностями бухгалтерського обліку, нерозвиненістю фондового ринку

Побудова багатофакторних моделей для української економіки досі залишається проблемною через: нестабільність і недосконалість нормативно-законодавчої бази, низьку якість та ступінь інформативності фінансово-звітної документації, необ'єктивні статистичні дані та їх обмеженість стосовно потенційних банкрутів. Як наслідок, більшість чинників, що впливають на економічну стійкість підприємств, залишаються не врахованими. Крім того, моделі, побудовані на основі дискримінантного методу за статистичними даними підприємств конкретної країни, можуть бути використані лише в межах конкретного регіону. Ці моделі можна буде використати як підхід до побудови вітчизняної системи оцінювання ймовірності банкрутства, але необхідно враховувати особливості макро-, мезо- та мікросередовища.

Переважає більшість моделей побудована на виокремленні певного результувального показника. Так, моделі Конана, Гольдера, Таффлера орієнтовані на фактор фінансової стійкості, який пов'язаний із

фінансовою структурою підприємства, ліквідністю, залежністю підприємства від кредиторів та інвесторів. У цих моделях під час прогнозування банкрутства автори надають перевагу показникам ліквідності, коротко-, довгострокової заборгованості та платоспроможності.

Моделі Альтмана, Спрінгейта та Ліса оцінюють схильність підприємства до банкрутства на основі показників ділової активності та рентабельності. У таких моделях зазначені показники домінують як за кількісним складом, так і за важливістю впливу на кінцевий результат. Їх широке використання в міжнародній практиці обумовлене такими перевагами [9; 10], як:

- доступність аналітичної інформації для розрахунку показників;
- можливість прогнозування банкрутства та визначення зони ризику;
- висока точність результатів на основі використання кількісних показників.

Однак високі результати, які показують моделі, реальні лише для умов, в яких вони були розроблені. Для ефективного використання таких моделей в Україні необхідна їх відповідність стандартам бухгалтерського обліку, фінансової звітності і показникам міжнародної практики за наявності стабільної нормативно-законодавчої бази та прозорих умов господарювання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, потрібно розробити власну модель, в якій оцінка фінансового стану українських підприємств базувалася б на вітчизняних стандартах обліку і звітності, яка б використовувала статистичну, інформаційну бази вітчизняних підприємств з урахуванням специфіки галузі, що дало б змогу враховувати особливості їх діяльності.

Вибір методів та моделей діагностики кризового стану підприємств повинен ґрунтуватися на цілях і суб'єктах, об'єктах аналізу, особливостях діяльності та потенційних можливостях підприємства до уникнення (зниження ризику настання) кризової ситуації.

Розглянуті моделі, з'ясовані недоліки й переваги та виявлені можливості їх використання дають підставу зазначити, що в Україні без модифікації та адаптації їх ефективне використання практично не можливе. Це потребує такого:

- 1) можливість об'єктивної оцінки фінансового стану підприємств усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання;
- 2) наявність бази даних як окремих суб'єктів господарювання, так і на мезо-, макрорівні;
- 3) чіткого визначення цілей суб'єктів та об'єктів аналізу з урахуванням особливостей підприємств та умов їх функціонування.

Здійснення перелічених пунктів дасть можливість розробити модель діагностування кризового стану підприємств в умовах ринкового середовища України, що і стане наступним етапом дослідження.

МЕТОДЫ И МОДЕЛИ ДИАГНОСТИКИ КРИЗИСНОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

О. Н. Костина¹, О. Е. Майборода²,

¹Харьковский национальный экономический университет, г. Харьков,

E-mail: kaf-men@ukr.net;

²Главное управление экономики Харьковской областной государственной администрации, г. Харьков

В статье исследована и проанализирована сущность понятия «диагностика кризисного состояния предприятия», методические подходы к проведению диагностики, приведена сравнительная характеристика моделей определения достоверности банкротства.

***Ключевые слова:** кризис, диагностика кризисного состояния предприятия (ДКСП), методическое обеспечение ДКСП, оценка угрозы банкротства.*

METHODS AND MODELS OF CRISIS DIAGNOSTICS OF THE ENTERPRISE

O. M. Kostina¹, O. E. Maiboroda²,

¹Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine,

E-mail: kaf-men@ukr.net;

²Department of Economics Kharkiv Regional State Administration, Kharkiv, Ukraine

In the article investigational and essence of concept "diagnostics of the crisis state of enterprise" is analysed, methodical approaches near realization of diagnostics, comparative description over of models of determination of authenticity of bankruptcy is brought.

Key words: *crisis, diagnosis of the crisis of state enterprises (DCSE), methodological support of the DCSE, assessment of the threat of bankruptcy.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
2. Андрушко О. Б. Моделювання діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства / О. Б. Андрушко, М. Р. Горбачовська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 2 (552). – С. 158–163.
3. Бланк І. О. Управління фінансами підприємства : підручник / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 780 с.
4. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. пос. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – [3-є вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
5. Терлецька Ю. О. Антикризова діагностика підприємства: методи, способи та умови застосування / Ю. О. Терлецька // Вісник Донецького університету. Серія В: Економіка і право. – 2006. – Т. 2, № 1. – С. 504–509.
6. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
7. Пономаренко О. Системні методи в економіці, менеджменті, бізнесі / О. Пономаренко. – К. : Основи, 1997. – 390 с.
8. Сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>
9. Прохорова Ю. В. Анализ современных методов и моделей диагностики кризисных состояний предприятий машиностроения / Ю. В. Прохорова // Бизнес-Информ. – 2008. – № 2. – С. 52-57.
10. Фучеджи В. І. Характеристика методів та моделей діагностики кризового стану підприємства / В. І. Фучеджи // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відп. ред. О. Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 240–245.

Надійшла до редакції 30 червня 2012 р.